

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

ЄМЕЦЬ Л. О.,

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових
дисциплін
(Дніпровський гуманітарний
університет)

УДК 351.74(477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.4.14>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ: НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Статтю присвячено аналізу адміністративно-правових засад управління у сфері забезпечення екологічної безпеки держави. Узагальнено зарубіжний досвід забезпечення екологічної безпеки держави й опрацьовано можливості його використання в Україні. Обґрунтовано, що значення управління у сфері забезпечення екологічної безпеки держави проявляється у таких аспектах: організаційному (визначає зміст механізму адміністративно-правового регулювання), нормативному (створює потреби й умови для формування та реалізації адміністративно-правових норм), регуляційному (регулює виникнення, розвиток і припинення правовідносин), забезпечувальному (створює умови для охорони й захисту екологічних прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави). Встановлено об'єкт адміністративно-правового регулювання – суспільні відносини у формі поведінки та дій людей, які мають місце у зв'язку із забезпеченням суб'єктами публічної влади, насамперед публічною адміністрацією, екологічних прав і свобод людини та громадянина, інтересів суспільства та держави у цій сфері. Встановлено, що функції управління забезпеченням екологічної безпеки держави становлять певну систему напрямів діяльності у цій сфері, котрі пов'язані між собою за предметом та об'єктом впливу, а тому утворюють цілісний засіб упорядкування відповідних відносин. Розроблено пропозиції щодо вирішення проблем адміністративно-правового регулювання доступу до публічної інформації у сфері забезпечення екологічної безпеки держави. Запропоновано механізм систематичного інформування громадян щодо стану довкілля, особливо в частині інформації, розпорядниками якої є суб'єкти господарської діяльності. Сформульовано пропозиції, спрямовані на забезпечення контролю за дотриманням законодавства щодо забезпечення доступу громадян до публічної інформації. Надано рекомендації щодо реформування системи управління у сфері забезпечення екологічної безпеки в Україні. Опрацьовано систему критеріїв і показників оцінювання ефективності управління у сфері забезпечення екологічної безпеки держави.

Ключові слова: екологічна безпека держави, управління, адміністративно-правові засади, адміністративне законодавство, суб'єкти, компетенція, повноваження, форми, методи.

Yemets L. O. Administrative fundamentals of management of environmental security control: development lines

The article is devoted to the analysis of administrative and legal bases of management in the field of ensuring ecological safety of the state. The foreign experience of ensuring the ecological safety of the state is generalized and the possibilities of its use in Ukraine are worked out. It is substantiated that the importance of management in the field of environmental security of the state is manifested in the following aspects: organizational (determines the content of the mechanism of administrative and legal regulation), regulatory (creates needs and conditions for the formation and implementation of administrative and legal norms), regulatory (regulates the emergence, development and termination of legal relations), security (creates conditions for the protection and defence of environmental human rights and freedoms, the interests of society and the state). The object of administrative and legal regulation is established - public relations in the form of behaviour and actions of people that take place in connection with the provision of public authorities, primarily public administration, environmental rights and freedoms of man and citizen, the interests of society and the state in this area. It is established that the functions of environmental security management of the state constitute a certain system of activities in this area, which are interconnected by subject and object of influence, and therefore form a holistic means of regulating the relevant relations. Proposals for solving problems of administrative and legal regulation of access to public information in the field of environmental security of the state have been developed. A mechanism for systematically informing citizens about the state of the environment has been proposed, especially in terms of information managed by business entities. Proposals aimed at ensuring control over compliance with legislation to ensure access of citizens to public information have been formulated. Recommendations for reforming the management system in the field of environmental safety in Ukraine are provided. A system of criteria and indicators for assessing the effectiveness of management in the field of environmental safety of the state has been developed.

Key words: *customs policy, administrative and legal mechanism, administrative legislation, administrative and legal regulation, realization, subjects, forms, methods, administrative and jurisdictional activity, administrative and procedural activity, provision, efficiency, evaluation criteria, adaptation, optimization, control.*

Вступ. Сьогодні система управління у сфері забезпечення екологічної безпеки в Україні перебуває у стані реформування, який зумовлений, з одного боку, процесами реформування державного управління загалом, а з іншого – необхідністю включення до національного законодавства норм міжнародних нормативно-правових актів у сфері захисту довкілля, ратифікованих Україною. Зокрема, за останні роки прийнято низку ключових законодавчих актів у сфері забезпечення екологічної безпеки. Важливим кроком у реформуванні системи управління у сфері забезпечення екологічної безпеки стало прийняття Законів України «Про оцінку впливу на довкілля» та «Про стратегічну екологічну оцінку». Ці закони передбачають створення механізму оцінки наслідків для довкілля здійснення планованої господарської діяльності (у разі оцінки впливу на довкілля) та виконання документів державного планування (у разі стратегічної екологічної оцінки).

Оцінка впливу на довкілля здійснюється щодо планованої господарської діяльності, що включає будівництво, реконструкцію, технічне переоснащення, розширення, перепрофілювання, ліквідацію об'єктів, інше втручання у природне середовище. Її процедура передбачає: підготовку суб'єктом господарювання звіту з оцінки впливу на довкілля; проведення громадського обговорення; аналіз уповноваженим органом відповідної інформації, наданої у звіті з оцінки впливу на довкілля, будь-якої додаткової інформації, яку надає суб'єкт господарювання, а також інформації, отриманої від громадськості під час громадського обговорення.

Проблематика з'ясування сутності управління у різних сферах суспільного життя загалом та у сфері забезпечення екологічної безпеки зокрема висвітлена у наукових працях таких українських і зарубіжних учених-юристів (передусім фахівців у галузі адміністративного права), як: В.Б. Авер'янов, С.М. Алфьоров, О.Ф. Андрійко, О.М. Бандурка, Д.М. Бахрах, О.І. Безпалова, Ю.П. Битяк, В.В. Галунько, В.М. Гаращук, О.П. Гетманець, І.П. Голосніченко, С.М. Гусаров, С.Ф. Денисюк, В.С. Дудюк, О.С. Заржицький, С.В. Ківалов, В.Г. Ковальчук, Ю.В. Ковбасюк, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, В.Т. Комзюк, Б.А. Кормич, О.В. Кузьменко, О.Я. Лазор, К.Б. Левченко, А.Ф. Мельник, О.І. Миколенко, Р.В. Мірошніченко, О.М. Музичук, О.В. Негодченко, А.О. Оскірко, В.М. Плішкін, І.І. Самойлова, О.Ю. Синявська, А.О. Собакарь, С.Г. Стеценко, О.А. Улютіна. Вважається за можливе запропонувати й обґрунтувати авторський підхід до визначення напрямів удосконалення управління у сфері забезпечення екологічної безпеки держави з позицій адміністративно-правової науки. Тому необхідність удосконалення управління у зазначеній сфері, недостатність теоретичного підґрунтя, наявність законодавчих проблем зумовлюють актуальність комплексного дослідження сутності й особливостей адміністративно-правових засад управління у сфері забезпечення екологічної безпеки держави.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування напрямів удосконалення адміністративно-правових засад управління у сфері забезпечення екологічної безпеки держави.

Результати дослідження. Механізм оцінки впливу на довкілля достатньо забезпечений нормативно-правовими актами, необхідними для його реалізації. Так, Кабінетом Міністрів України прийнято постанови від 13 грудня 2017 р. № 989 «Про затвердження Порядку проведення громадських слухань у процесі оцінки впливу на довкілля», від 13 грудня 2017 р. № 1026 «Про затвердження Порядку передачі документації для надання висновку з оцінки впливу на довкілля та фінансування оцінки впливу на довкілля та Порядку ведення Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля», які детально регламентують процедуру проведення оцінки впливу на довкілля.

Дещо у гіршому стані перебуває нормативно-правове забезпечення стратегічної екологічної оцінки. Стратегічна екологічна оцінка відповідно до положень Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» – це процедура визначення, опису й оцінювання наслідків виконання документів державного планування для довкілля, у т. ч. для здоров'я населення, виправданих альтернатив, розроблення заходів із запобігання, зменшення та пом'якшення можливих негативних наслідків, яка включає визначення обсягу стратегічної екологічної оцінки, складання звіту про стратегічну екологічну оцінку, проведення громадського обговорення та консультацій, врахування у документі державного планування звіту про стратегічну екологічну оцінку, результатів громадського обговорення та консультацій, інформування про затвердження документа державного планування та здійснюється у порядку, визначеному Законом України «Про стратегічну екологічну оцінку» [1].

Актуальним питанням залишається реформування системи державного контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища. 31 травня 2017 р. Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням № 616-р затвердив Концепцію реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, реалізацію якої розраховано на 2017–2020 рр. Зокрема, документ наголошує, що «система організації нагляду (контролю) за додержанням вимог природоохоронного законодавства є недосконалою» [2].

Важливими з погляду забезпечення екологічної безпеки та гармонізації українського законодавства з європейськими нормами є перегляд і модернізація вимог до нормативів, лімітів та інших показників, які характеризують викиди шкідливих речовин, а також надання дозволів на провадження діяльності, пов'язаної з потенційним впливом на навколишнє природне середовище. Одним із найбільш перспективних напрямів реформування є впровадження системи інтегрованих дозволів.

Існує необхідність реформування державної політики і в розрізі окремих шляхів забезпечення екологічної безпеки. Так, одним із важливих напрямів удосконалення державної політики у природоохоронній сфері є впровадження інтегрованої системи управління

водними ресурсами. Із прийняттям у 2016 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом» в Україні почалося запровадження басейнового принципу управління водними ресурсами, який передбачає комплексне (інтегроване) управління водними ресурсами в межах району річкового басейну [3]. Ця система управління побудована на обліку та моніторингу всіх видів водокористування, розташованих у межах регіональних екосистем відповідних річкових басейнів, що враховує інтереси різних галузей та ієрархічних рівнів водокористування, залучає всі зацікавлені сторони до процесу прийняття рішень і сприяє ефективному і сталому їх використанню [4, с. 143].

Ще одним важливим напрямом забезпечення екологічної безпеки, який потребує реформування, є сфера управління відходами. Як зазначають В.Ю. Делія, хоча нормативно-правові акти України містять ряд базових вимог щодо поводження з відходами, що відповідають деяким нормам європейського законодавства, а чинний Закон України «Про відходи» загалом враховує вимоги Рамкової Директиви 75/442/ЄС про відходи та Директиви 91/689/ЄС про небезпечні відходи, багато питань, пов'язаних із управлінням відходами в Україні, залишаються неврегульованими, а окремі аспекти потребують реформування [5, с. 196–197]. У зв'язку із цим у 2017 р. була схвалена Національна стратегія управління відходами до 2030 р. Цей документ, зокрема, передбачає необхідність розробки та прийняття низки законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, покликаних удосконалити систему управління відходами в Україні. У контексті її реформування актуальним є передусім прийняття нового рамкового закону про відходи, котрий має закріпити низку ключових положень, до яких належать: уточнення термінологічного апарату; п'ятиступенева ієрархія управління відходами; розширення відповідальності виробника відповідно до принципу «забруднювач платить»; удосконалення процедури припинення статусу відходів.

Підсумовуючи, слід відзначити, що останніми роками у сфері реформування системи забезпечення екологічної безпеки вжито низку заходів, спрямованих на удосконалення та модернізацію цієї сфери, гармонізацію законодавства та процедур із європейським законодавством. Прийнято низку важливих законів, спрямованих на запровадження найкращих світових практик у сфері екологічної безпеки, зокрема Закони України «Про оцінку впливу на довкілля», «Про стратегічну екологічну оцінку», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом», розроблені та затверджені нормативно-правові акти, необхідні для реалізації положень цих законів.

Забезпечення екологічної безпеки України, крім здійснення уповноваженими суб'єктами організаційних і нормативних заходів щодо врегулювання відповідних суспільних відносин, вимагає також побудови дієвої системи протидії протиправним діям у сфері охорони навколишнього природного середовища та користування природними ресурсами. За офіційними даними статистики, кількість вчинених адміністративних правопорушень у галузі охорони природного середовища залишається доволі високою: у 2013 р. їх нараховувалося 153 888, у 2014 – 87 533, у 2015 – 67 054, у 2016 – 61 190, у 2017 – 61 034 [6].

Адміністративну відповідальність у сфері екологічної безпеки можна визначити як вид юридичної відповідальності, який є застосуванням судовими та іншими уповноваженими органами держави та їх посадовими особами адміністративних стягнень і фінансових санкцій адміністративно-правового характеру до фізичних і юридичних осіб, винних у вчиненні адміністративного проступку у сфері екологічної безпеки, що тягнуть за собою для цих осіб обтяжливі наслідки особистого, матеріального чи організаційного характеру. Зазначений вид відповідальності має подвійну природу: вона є різновидом адміністративного примусу та юридичної відповідальності. Таким чином, екологічним правопорушенням є суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння, вчинене деліктоздатним суб'єктом, яке посягає на екологічні права і свободи громадян, суспільні відносини в галузі охорони навколишнього природного середовища, природокористування, відтворення природних ресурсів, екологічної безпеки, порядку управління в екологічній сфері.

Особливістю адміністративних правопорушень у сфері екологічної безпеки вважаємо те, що первісним об'єктом його посягання є навколишнє природне середовище, а другорядним – життя та здоров'я людей, яке зазнає шкоди або яким створюється загроза завдання такої шкоди внаслідок порушення норм охорони навколишнього природного середовища. В іншому разі, якщо діяння безпосередньо загрожує чи завдає шкоди здоров'ю і життю людей, його не можна вважати таким, що вчиняється у сфері екологічної безпеки.

Крім того, у ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього середовища» вказано, що «порушення законодавства України про охорону навколишнього природного середовища тягне за собою встановлену цим законом та іншим законодавством України дисциплінарну, адміністративну, цивільну і кримінальну відповідальність. Законодавством України може бути встановлено відповідальність і за інші порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища» [9].

Із цього випливає декілька висновків: а) адміністративна відповідальність за порушення вимог екологічної безпеки встановлюється цим законом та іншими законодавчими актами – кодексами та законами України; б) крім зазначених у ст. 68 правопорушень, адміністративна відповідальність може бути передбачена й за інші правопорушення та закріплена в інших кодексах та законах України.

Водночас ст. 70 «Адміністративна та кримінальна відповідальність за екологічні правопорушення і злочини» говорить, що визначення складу екологічних правопорушень і злочинів, порядок притягнення винних до адміністративної та кримінальної відповідальності за їх вчинення встановлюються Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України. Отже, зі змісту ст. 70 випливає те, що норми ст. 68 стосовно встановлення складів адміністративних проступків і юридичної відповідальності в інших законах, крім базових кодексів, суперечать змісту цієї статті. Відповідно, необхідним є узгодження змісту цих статей.

Залежно від виділення спеціального об'єкта екологічних правопорушень вчені розрізняють такі види екологічних правопорушень: у галузі використання природних ресурсів; загальні екологічні правопорушення; порушення вимог екологічної безпеки.

Проаналізувавши розділ II КУпАП, серед усієї сукупності адміністративних проступків можна виділити такі правопорушення, що вчиняються в сфері екологічної безпеки:

Адміністративні проступки у сфері екологічної безпеки (суспільні відносини у сфері екологічної безпеки – основний об'єкт): ст. 52 «Псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель»; ст. 53 «Порушення правил використання земель»; ст. 59 «Порушення правил охорони водних ресурсів»; ст. 59-1 «Порушення вимог щодо охорони територіальних і внутрішніх морських вод від забруднення і засмічення»; ст. 62 «Невиконання обов'язків по ресстрації в судових документах операцій зі шкідливими речовинами і сумішами»; ст. 71 «Введення в експлуатацію виробничих об'єктів без обладнання, що запобігає шкідливому впливу на ліси»; ст. 72 «Пошкодження лісу стічними водами, хімічними речовинами, нафтою і нафтопродуктами, шкідливими викидами, відходами і покидьками»; ст. 73 «Засмічення лісів відходами»; ст. 78 «Порушення порядку здійснення викиду забруднюючих речовин в атмосферу або впливу на неї фізичних та біологічних факторів»; ст. 79 «Недодержання вимог щодо охорони атмосферного повітря при введенні в експлуатацію і експлуатації підприємств і споруд»; ст. 80 «Випуск в експлуатацію транспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах»; ст. 81 «Експлуатація автотранспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах»; ст. 82 «Порушення вимог щодо поводження з відходами під час їх збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, знешкодження, видалення або захоронення»; ст. 82-1 «Порушення правил ведення первинного обліку та здійснення контролю за операціями поводження з відходами або неподання чи подання звітності щодо утворення, використання, знешкодження та видалення відходів»; ст. 82-2 «Виробництво продукції з відходів чи з їх використанням без відповідної нормативно-технічної та технологічної документації»; ст. 82-4 «Змішування

чи захоронення відходів, для утилізації яких в Україні існує відповідна технологія, без спеціального дозволу»; ст. 82-5 «Порушення правил передачі відходів»; ст. 82-6 «Порушення встановлених правил і режиму експлуатації установок і виробництв з оброблення та утилізації відходів»; ст. 82-8 «Захоронення не перероблених (необроблених) побутових відходів»; ст. 83 «Порушення правил застосування, зберігання, транспортування, знешкодження, ліквідації та захоронення пестицидів і агрохімікатів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів»; ст. 83-1 «Порушення законодавства про захист рослин»; ст. 90-1 «Невиконання правил і норм у процесі створення, виробництва, зберігання, транспортування, використання, знешкодження, ліквідації, захоронення мікроорганізмів, біологічно активних речовин та інших продуктів біотехнологій»; ст. 91-1 «Невиконання вимог екологічної безпеки у процесі впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, нової техніки, технологій і систем, речовин і матеріалів»; ст. 91-3 «Приховування перевищення встановлених лімітів на обсяги утворення та розміщення відходів».

Адміністративні проступки, пов'язані з екологічною безпекою (суспільні відносини у сфері екологічної безпеки – додатковий або факультативний об'єкт): ст. 42-1 «Виробництво, заготівля, реалізація сільськогосподарської продукції, що містить хімічні препарати понад гранично допустимі рівні концентрації»; ст. 42-2 «Заготівля, переробка або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції»; ст. 53-3 «Зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок без спеціального дозволу»; ст. 57 «Порушення вимог щодо охорони надр»; ст. 61 «Пошкодження водогосподарських споруд і пристроїв, порушення правил їх експлуатації»; ст. 77 «Порушення вимог пожежної безпеки в лісах»; ст. 78-1 «Порушення порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери і атмосферних явищ»; ст. 82-3 «Приховування, перекручення або відмова від надання повної та достовірної інформації за запитами посадових осіб і зверненнями громадян та їх об'єднань щодо безпеки утворення відходів та поводження з ними»; ст. 82-7 «Порушення вимог законодавства у сфері хімічних джерел струму»; ст. 91 «Порушення правил охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду»; ст. 91-2 «Перевищення лімітів та нормативів використання природних ресурсів»; ст. 91-4 «Відмова від надання чи несвоєчасне надання екологічної інформації»; ст. 91-5 «Порушення вимог законодавства у сфері оцінки впливу на довкілля»; ст. 95 «Порушення правил і норм ядерної та радіаційної безпеки»; ст. 96 «Порушення вимог законодавства, будівельних норм, стандартів і правил під час будівництва»; ст. 172-9-2 «Порушення законодавства у сфері оцінки впливу на довкілля»; ст. 188-5 «Невиконання законних розпоряджень чи приписів посадових осіб органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, радіаційної безпеки або охорону природних ресурсів»; ст. 188-16 «Невиконання законних вимог посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань цивільного захисту, нагляду та контролю за станом захисту територій від надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру» [10].

Вважаємо таку класифікацію найбільш оптимальною.

Основним документом, у який закладено критерії оцінки ефективності державного управління у сфері забезпечення екологічної безпеки, є Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року». Це цілком логічно, адже, як справедливо зазначає І. Кравчук, основа для оцінювання закладається при стратегічному плануванні [11]. Виходячи із цього, індикатори ефективності будь-якої діяльності визначаються передусім конкретними завданнями, визначеними на етапі планування. Тож одним із можливих способів інтеграції даних екологічного моніторингу є використання відповідних індикаторів як критеріїв ефективності виконання поставлених цілей.

Висновки. Сьогодні система управління у сфері забезпечення екологічної безпеки в Україні перебуває у стані реформування, зумовленому процесами реформування державного управління загалом і необхідністю включення до національного законодавства норм відповідних міжнародних нормативно-правових актів. У рамках оптимізації процедури

здійснення стратегічної екологічної оцінки треба затвердити порядок здійснення моніторингу наслідків виконання документа державного планування для довкілля. Важливим із погляду забезпечення екологічної безпеки є перегляд і модернізація вимог щодо нормативів, лімітів та інших показників, що характеризують викиди шкідливих речовин, надання дозволів на провадження діяльності, пов'язаної з потенційним впливом на навколишнє природне середовище. Одним із перспективних напрямів реформування є впровадження системи інтегрованих дозволів. З метою підвищення ефективності притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень у сфері забезпечення екологічної безпеки доцільно: 1) переглянути санкції багатьох правопорушень у сфері екологічної безпеки в бік їх збільшення, що зумовлено значною шкодою навколишньому природному середовищу та здоров'ю людей, яка завдається цими видами проступків; 2) об'єднати в чинному КУпАП в одну статтю склади правопорушень, передбачені у ст. 82-3 «Приховування, перекручення або відмова від надання повної та достовірної інформації за запитом посадових осіб і зверненнями громадян та їх об'єднань щодо безпеки утворення відходів та поводження з ними» та 91-4 «Відмова від надання чи несвочасне надання екологічної інформації», оскільки правопорушення, передбачене ст. 82-3 КУпАП, є окремим випадком протиправного діяння, що описується ст. 91-4 КУпАП.

Список використаних джерел:

1. Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України від 20 березня 2018 р. № 2354-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19>.
2. Про схвалення Концепції реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 р. 81 с.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом: Закон України від 4 жовтня 2016 р. № 1641-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 46.
4. Танасієнко Н.П., Поплавська О.В., Федорчук І.І. Стан та перспективи вирішення екологічних проблем в системі національної безпеки. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. № 4 (1). С. 142–146.
5. Делія В.Ю. Екологічна безпека як об'єкт правового забезпечення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2020. Вип. 1. С. 195–203.
6. Адміністративні правопорушення у 2013–2017 роках (Статистичний бюлетень). Державна служба статистики України. Київ, 2018. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publzloch_u.htm.
7. Калюжна Ю.І. До питання державної безпеки і міжнародної стабільності в умовах «Екологічних Війн» XXI століття. *Сучасне суспільство*. 2019. Вип. 2. С. 92–105.
8. Ємець Л.О. Система та склад адміністративних правопорушень в сфері екологічної безпеки. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2018. Вип. 1. С. 34–48.
9. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991. № 41. Ст. 546.
10. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 р. № 8073-X. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
11. Кравчук І. Оцінювання державної політики в Україні. *Вісник Національної академії державного управління*. 2010. № 4. С. 72–79.

